
Recenzje. *Sprawozdania*

Reviews. Reports

FILIP STAŃCZYK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1485-167X>

Recenzja: Katarzyna Mirgos, *Gure. Historie z Kraju Basków*,
Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2020, ss. 282

Gure. Historie z Kraju Basków Katarzyny Mirgos to pozycja Wydawnictwa Czarnego z serii Sulina, która stanowi zbiór tytułów o charakterze reportersko-podróżniczym wzbogaconych jednak o autorskie rozważania, a niejednokrotnie także o dosyć rozbudowaną bibliografię. Specyfika narracji w książkach z tej serii powoduje, że częstokroć mogą one pełnić rolę wstępu do literatury naukowej na dany temat i *Gure* należałoby także do tej kategorii zakwalifikować. Książka Mirgos w przeważającej części składa się z osobistych doświadczeń autorki, budowanych na kontaktach towarzyskich i rozmowach pozbawionych rygoru naukowego i struktury wywiadu pogłębionego. Pomimo to wypowiedzi rozmówców i rozmówczyń niejednokrotnie sygnalizują istnienie jakiegoś istotnego zjawiska kulturowego, faktu społecznego lub wydarzenia zapisanego w pamięci zbiorowej Basków. Następnie Mirgos w każdym takim przypadku rozwinęła dany wątek, odwołując się często do literatury naukowej, co pozwala czytelnikowi wyjść poza jednostkowe doświadczenie danego bohatera lub bohaterki, a przez to lepiej zrozumieć genezę czy kontekst określonego fenomenu. Mirgos przytoczyła w *Gure* narracje znacznej liczby osób, z których większość z nich – co zrozumiałe – stanowią Baskowie, ale autorka zręcznie wzbogaciła tę opowieść o głos ludzi nieidentyfikujących się z tożsamością baskijską. Całość treści spajają wreszcie osobiste doświadczenia autorki – zdobyte w Polsce i zagranicą, także w ramach prowadzonych przez autorkę badań nad przemianami baskijskiej rodziny. Co ważne, pomimo nienaukowego charakteru recenzowanej publikacji obecność głosu autorki w książce nie przytłacza i nie wywołuje wrażenia, by tekst cechował

nadmierny subiektywizm. Sama Mirgos przyznała też, że w trakcie powstawania książki przyświecała jej myśl, by nie zabierać stanowiska w poruszanych kwestiach, a raczej spróbować je „opisać i zrozumieć” [Mirgos 2020: 17–18].

Należy zauważyć, że w baskijskim społeczeństwie obecnych jest wiele wątków co najmniej kontrowersyjnych, z których najbardziej rozpowszechnionym jest oczywiście działalność terrorystyczna ETA (*Euskadi Ta Askatasuna*, bask. Baskonia i Wolność), dlatego nie sposób mówić i pisać o współczesnej Baskonii, nie poruszając tematów trudnych. Zasadniczą zaletą *Gure* jest właśnie fakt, że autorka zdołała rozwinąć wiele wątków (także tych budzących silne emocje), oddając przy tym głos ludziom o różnym spojrzeniu na poszczególne sprawy, samemu zaś pozostając w roli nienarzucającego się przewodnika. Wolumen większych polskich publikacji dotyczących Basków i Baskonii w wymiarze społeczno-politycznym jest ciągle niezwykle skromny. Obecnie możemy w zasadzie wyróżnić tylko dwa tytuły: *Baskowie. Powstawanie współczesnego narodu* [Orzechowska-Waślawska 2014] – znakomitą pracę poświęconą historii baskijskiej tożsamości narodowej oraz inną pozycję autorstwa Katarzyny Mirgos: *Obcy i nowi Baskowie. Migracje, tożsamość i języki w Baskijskiej Wspólnocie Autonomicznej* [Mirgos 2018]. Z tegoż względu badacze zainteresowani specyfiką społeczeństwa baskijskiego mogą traktować *Gure* jako klasyczny wstęp do kluczowych elementów problematyki współczesnego społeczeństwa baskijskiego.

Gure ma strukturę patchworkową, to znaczy składa się z rozłącznych względem siebie rozdziałów, przez co kolejność zapoznawania się z poszczególnymi częściami książki jest z punktu widzenia czytelnika w zasadzie nieistotna. Powtarzające się w rozdziałach wątki, które mogą być niejasne dla odbiorcy, są kilkakrotnie objaśniane przez autorkę w różnych częściach publikacji. To daje komfort korzystania z *Gure* jak z podręcznika, choć czytając tę książkę w kolejności od pierwszej do ostatniej strony, można zdziwić się powtarzającymi się objaśnieniami. Sposób opisywania poszczególnych zjawisk nie pozostawia jednak wątpliwości, że tytuł ten skierowany jest do odbiorcy mającego znikomą wiedzę na temat Basków i Baskonii. Każdy rozdział to wprowadzenie w kolejny wątek, który w jakiś sposób opowiada o baskijskiej historii lub współczesności.

Nawet jeśli nie taki był zamysł autorki, to trudno nie odnieść wrażenia, że kluczowy dla całej książki jest wątek baskijskiego nacjonalizmu, opisany pod kątem różnych jego aspektów: genezy, terytorialności, języka baskijskiego, stosunku Basków do Hiszpanii i Hiszpanów, baskijskich obyczajów i dystynktywności względem innych mieszkańców Hiszpanii. Już na pierwszych stronach Mirgos przywołała nazwisko Sabino Arany, XIX-wiecznego twórcę baskijskiego nacjonalizmu, postać na poły legendarną w Baskonii. Arana stanowczo oponował przeciwko wszelkim przejawom hiszpańskości wdzierającym się do życia Basków, także (a może nawet przede wszystkim) w wymiarze symbolicznym. Z tegoż wynikał jego opór wobec obecności hiszpańskich flag w baskijskiej przestrzeni, co do dzisiaj stanowi jeden z frontów kulturowego konfliktu hiszpańsko-baskijskiego [Mirgos 2020: 10]. Baskowie zmuszeni prawem potrafią zawiesić hiszpańską flagę na budynku publicznym w miejscu nieekspozowanym, a baskijską *ikkuriñe* umieścić na wysokim maszcie

[Mirgos 2020: 10]. Choć autorka sama nie użyła tego pojęcia w książce, to jej treść potwierdza tezę o wadze banalnego nacjonalizmu, który podtrzymuje poczucie wspólnoty (tożsamości) narodowej w przestrzeni codzienności [Billig 1995: 68]. Pisząc o Finlandii, Anssi Paasi powołał się na akcję z wczesnego okresu niepodległości fińskiego państwa, w ramach której mieszkańcom fińskich terenów przygranicznych rozsyłano świeczkę i miniaturową flagę państwową [Paasi 2016: 25]. Dowodził, że banalny nacjonalizm potrafi przyjmować także drobne, niepozorne formy. Za taką właśnie można by uznać pewien podgatunek owcy, nazywany po baskijski *latxa*, który w 2005 roku uznano za symbol Baskonii ze względu na doświadczenie Basków w pasterskim zawodzie. Baskijska owca dobrze wpisywała się też w zwierzęcą symbolikę ludów Półwyspu Iberyjskiego, jako że za symbol Hiszpanii przyjmuje się byka, a Katalonii – osła. Mirgos zaznaczyła jednak, że owca ta szybko zaczęła być uznawana przez hiszpańskie służby za oznakę poparcia baskijskiego terroryzmu i nieuchronnie stała się kolejną kością niezgody pomiędzy Baskonią i Hiszpanią.

Wspomnianą przez Passiego kwestię terytoriów granicznych Mirgos poruszyła w części dotyczącej Wspólnoty Autonomicznej Nawarry, a więc w rejonie, gdzie obecny jest zarówno język baskijski, jak i kastylijski [Mirgos 2020: 260–275]. W takich obszarach granicznych lub – jak nazwała go sama mieszkanka tegoż obszaru – przejściowych w sposób naturalny doszło do starcia dwóch lub więcej wpływów kulturowych. Znakomitą ilustracją tego zjawiska znajdziemy na terenie dzisiejszej Polski – na Śląsku, a zwłaszcza w jego historycznej stolicy. Wrocław, jak mało które duże miasto europejskie, doświadczył wielokrotnego przechodzenia z rąk do rąk polskich, czeskich, pruskich, niemieckich, austriackich czy węgierskich. Baskowie nie mogą czuć się wszędzie w Nawarze jak u siebie, pomimo historycznego związku z tym regionem. Jak dowiadujemy się od nauczycielki jedynej baskijskiej szkoły (*ikastola*) w okolicy, problemem nie jest samo zainteresowanie nauką po baskijski, lecz wysokość czesnego oraz zmieniająca się pozycja *euskary*, czyli języka baskijskiego w społeczeństwie [Mirgos 2020: 270]. Nauka *euskary* przestała być gestem oporu, a stała się dla nowych pokoleń szkolnym obowiązkiem. Jak pisała autorka, także pod wpływem licznej imigracji spoza Hiszpanii, a nawet spoza Europy, zmieniają się kryteria decydujące o tym, kto jest Baskiem – kluczowa dotychczas znajomość *euskary* zaczyna ustępować kryterium terytorialnemu [Mirgos 2020: 224]. Innymi słowy, coraz częściej za Baska uznaje się tego, kto mieszka w Baskonii, niezależnie od tego, jaki jest jego język ojczysty. Przemiana ta została także dostrzeżona przez badaczy baskijskiego dyskursu nacjonalistycznego. Julen Zabalo podkreślił zróżnicowanie roli języka i terytorium w tymże dyskursie – im dalej na południe w Baskonii (gdzie znajomość *euskary* jest mniejsza), tym większe znaczenie przypisywane jest zamieszkiwaniu Baskonii, a im dalej na północ, tym ważniejsza znajomość języka baskijskiego [Zabalo 2008: 806–807]. Nie zmienia to jednak faktu, że *euskara* pozostaje fundamentalnym elementem dystynktywnym kultury i tożsamości baskijskiej. Pomijając fakt, że język zawsze stanowi kluczowy czynnik w procesie definiowania przez jednostkę grupy własnej i grup obcych,

euskara należy do przypadków wyjątkowych. Ze względu na kompletną odrębność lingwistyczną względem innych języków Półwyspu Iberyjskiego oraz ciągle niejasne pochodzenie, *euskara* pełni rolę niemalże namacalnej bariery utrudniającej dostęp do kultury baskijskiej. Z tego też powodu Sabino Arana przestrzegał przed nauczeniem baskijskiego cudzoziemców, a ludzie niebaskijskojęzyczni przypisywali baskijskim żeglarzom zdolność rozmawiania z morskimi zwierzętami [Mirgos 2020: 197]. Należy więc szczególnie docenić, że biegła znajomość *euskary* przez autorkę pozwoliła jej na wkroczenie na kulturowe terytorium ciągle dla przytłaczającej większości badaczy niedostępne. Mirgos praktycznie w każdym rozdziale przywołała oryginalne baskijskie nazewnictwo, powiedzenia czy nawet krótkie formy poetyckie. Miejsce *euskary* w tożsamości baskijskiej jest bezsprzecznie wyjątkowe, co – oprócz źródeł naukowych – potwierdzają także osobiste doświadczenia autorki, która wspomina, jakie wrażenie wywoływał wśród Basków obcokrajowiec mówiący po baskijski.

Jeszcze jednym elementem godnym uwagi jest fakt, że książka w dużej mierze opiera się na rozmowach autorki z mieszkańcami. Brak naukowej metodyki prowadzenia tych rozmów nie może być jednak podstawą do całkowitego odrzucenia wartości tych rozmów na polu naukowym. Jak pisali Luis de la Calle i Thomas Jeffrey Miley, w naukach społecznych ciągle występuje niedostatek prac badawczych poświęconych zagadnieniom etniczności, nacjonalizmu, kształtowania się tożsamości oraz samego w sobie poczuwania się do tożsamości narodowej [de la Calle, Miley 2008: 710–711]. Pomimo że kwestia nacjonalizmu baskijskiego doczekała się pewnej ilości publikacji naukowych o charakterze międzynarodowym, to dominują prace historyczno-politologiczne, realizowane metodą *desk research*. Brakuje natomiast literatury bazującej na pracy terenowej: na obserwacjach, wywiadach indywidualnych czy też grupowych. *Gure* rzuca światło na to, jak sami Baskowie widzą swoją codzienność, swoje otoczenie kulturowe i obyczaje oraz jak mierzą się ze swoją trudną historią i to można uznać za najmocniejszą stronę recenzowanej pozycji.

BIBLIOGRAFIA

- Billig, M. 1995. *Banal Nationalism*, Sage, London.
- de la Calle, L., Miley, T. J. 2008. *Is there more assimilation in Catalonia than in the Basque Country? Analysing dynamics of assimilation in nationalist contexts*, „European Journal of Political Research”, vol. 47. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2008.00776.x>.
- Mirgos, K. 2018. *Obcy i nowi Baskowie. Migracje, tożsamość i języki w Baskijskiej Wspólnocie Autonomicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Orzechowska-Waślawska, J. 2014. *Baskowie. Powstawanie współczesnego narodu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Paasi, A. 2016. *Dancing on the graves: Independence, hot/banal nationalism and the mobilization of memory*, „Political Geography”, vol. 54. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2015.07.005>.
- Zabalo, J. 2008. *Basque nationalism's changing discourse on the nation*, „Social Identities. Journal for the Study of Race, Nation and Culture”, vol. 14 (6). DOI: <https://doi.org/10.1080/13504630802462943>.

BIOGRAM

Filip Stańczyk, absolwent socjologii i filologii portugalskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Doktorant w dziedzinie socjologii w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w socjologii polityki oraz socjologii wizualnej. Przygotowuje dysertację doktorską poświęconą sposobom kształtowania się tożsamości baskijskiej i katalońskiej oraz ich wpływowi na zachowania polityczne w Kraju Basków i w Katalonii. Kontakt e-mail: filip.stanczyk@doctoral.uj.edu.pl.